

PAMIĘTAĆ, UPAMIĘTNIAC, WSPOMINAĆ – NASZ OBOWIĄZEK WOBEC POKOLEŃ MINIONYCH I PRZYSZŁYCH

TO REMEMBER, TO COMMEMORATE, TO RECALL –
IT IS INCUMBENT ON US, FOR PAST
AND FUTURE GENERATIONS

Lucyna Leśniak

Biblioteka Collegium Historicum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza
ul. Uniwersytetu Poznańskiego 7, 61-614 Poznań
lucyna.lesniak@amu.edu.pl

ABSTRACT: Jubilees and anniversaries usually are the reason to look back, at times and events, but also at people, predecessors of what we are now a part of. It should not surprise then that while in 2019 the Adam Mickiewicz University celebrated its centenary, several new ideas emerged to commemorate previous generations of University people. The Archaeology Faculty of AMU, being of the same age, also incorporated a few ones, including jubilee editions, conferences, and displays. One of the ideas that appeared at that time was to commemorate, in form of exhibitions, some particular alumni, who devoted their lives to archaeology and the University. There have been five such displays presented since then, the first, dedicated to Professor Wojciech Kóčka (1911–1965), opened on November 13th 2021. The article, referring to the display, presents Kóčka's life and career, illustrating how interesting figure he was. The subjects discussed herein include Sorbian issues, second world war conspiracy, history of archaeology and anthropology, experiencing of air photography in archaeology in pre-war Poland, and the beginning of excavations at Biskupin, to mention the most important. The article, however, is meant to be just the beginning of a discussion, and the hope is expressed at its end that the future brings a monograph devoted to Kóčka.

KEY WORDS: Wojciech Kóčka, biography, Sorbians, commemoration, archaeology at Adam Mickiewicz University, air photography in archaeology, Biskupin

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu jest uczelnią o ponad stuletniej tradycji i w maju 2024 roku będzie obchodził 105. rocznicę rozpoczęcia działalności jako

Wszechnica Piastowska¹. Jednym z Założycieli² uczelni był Józef Kostrzewski, archeolog, w owym czasie jedynie doktor habilitowany, ale już doskonale znany w świecie naukowiec, o ustalonej renomie. Oddany archeologii i prehistorii od wielu lat, zadbał o to, aby wśród oferty edukacyjnej powstającej uczelni nie zabrakło jego dyscypliny. Dzięki temu już w pierwszym realizowanym trymestrze odbywały się zajęcia dla studentów prehistorii. Tak rozpoczęła się historia poznańskiej archeologii uniwersyteckiej. Dlatego również Wydział Archeologii UAM 7 maja 2024 roku wkroczy w sto szósty rok istnienia. Nie będzie to zapewne rocznica na miarę stulecia, ale niezaprzeczalnie warta będzie odnotowania i chociaż może nie mieć rangi kilku poprzednich okrągłych jubileuszy³, tym bardziej daje pretekst do podjęcia upamiętniających działań na mniejszą skalę.

Gdy w 2019 roku powołano Stowarzyszenie Absolwentów Archeologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, zarysowała się refleksja nad listą nazwisk wybitnych naukowców-archeologów, którzy zostali wykształceni przez poznańską Almae Matris. Zaowocowała ona ideą upamiętnienia osób, które trwale i znacząco wpisały się w historię samej instytucji, ale również polskiej archeologii w ogóle. Tak zrodziła się koncepcja zaprezentowania wybitnych archeologów polskich, którzy tytuł magistra uzyskali na uczelni poznańskiej, a przejawiała się w formie wystaw⁴, przybliżających ich sylwetki i dorobek. Pretekstem do upamiętniania poszczególnych osób były dotąd, i w zamierzeniu mają być również w przyszłości, przypadające w danym roku okrągłe rocznice albo ich urodzin, albo śmierci, ewentualnie rozpoczęcia czy przełomowego momentu kariery naukowej.

Każda z dotąd przygotowanych pięciu wystaw⁵, zrealizowanych w podobnej formule, przedstawiała treści oraz eksponaty związane z poszczególnymi absolwentami poznańskiej uczelni, ujawniając odrębność ich losów oraz ścieżek naukowych,

¹ Inauguracja Wszechnicy Piastowskiej odbyła się 7 maja 1919 roku, natomiast zmianę nazwy na Uniwersytet Poznański przeprowadzono na mocy rozporządzenia ministra byłej dzielnicy pruskiej z 10 kwietnia 1920 roku (Hübner, 2013, s. 222).

² Czterech członków Komisji Organizacyjnej Uniwersytetu Polskiego w Poznaniu, którzy mieli największe zasługi w organizowaniu uczelni, to Heliodor Święcicki (1854–1923), Józef Kostrzewski (1885–1969), Stanisław Kozierowski (1874–1949) oraz Michał Sobeski (1877–1939), wszyscy rekrutujący się z kręgów Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu (Łukowski, 2004, s. 31).

³ Z okazji pięćdziesięciolecia Katedry Archeologii Pradziejowej i Wczesnośredniowiecznej UAM w dniach 20–21 listopada 1969 roku zorganizowano sesję naukową *Problemy badań archeologicznych Polski północno-zachodniej* oraz towarzyszącą jej wystawę (Żak, 1972, s. 3). Dziewięćdziesięciolecie powołania Instytutu Prehistorycznego stało się pretekstem do zorganizowania w dniach 2–3 lipca 2009 roku w Obrzycku konferencji *Archeologia Uniwersytecka w Poznaniu. Jej wczoraj i dziś* (Minta-Tworzowska, 2011). W 2019 roku Instytut Archeologii uczcił swoje stulecie, organizując w lutym Zjazd Absolwentów Archeologii Poznańskiej oraz 8 maja sympozjum *100 lat poznańskiej archeologii uniwersyteckiej* (Teska, 2019).

⁴ Zrealizowane wystawy finansowane były ze środków Wydziału Archeologii UAM w Poznaniu, natomiast prezentowane w przestrzeni Biblioteki Collegium Historicum UAM (cztery z pięciu) i w Galerii Αρχαίος przy Wydziale Archeologii UAM (wystawa poświęcona prof. Janowi Żakowi).

⁵ Wojciech Kóčka (1911–1965) – *Łużycki patriota, polski uczoney*, w październiku 2021 roku; Jan Żak (1923–1990) – *Migawki z życia*, w marcu 2023 roku; Jerzy Fogel (1942–2013) – *Badacz, strażnik pamięci*, w kwietniu 2023 roku; Aleksandra Cofta-Broniewska (1926–2013) – *Od regionalizmu do syntezy*, w maju 2023 roku; Zofia Hilczer-Kurnatowska (1932–2013) – *Mistrzynie...*, we wrześniu 2023 roku.

równocześnie zwracając uwagę na powiązania w sferze prywatnej oraz zawodowej między nimi. Ulotność formy prezentacji – wystawy dostępne w zamkniętej przestrzeni, przez określony czas, zwykle nieprzekraczający dwóch miesięcy, docierające do ograniczonego grona odbiorców – skłoniła jedną ze współauterek⁶ do utrwalenia zrealizowanych przedsięwzięć również w formie artykułu, do którego łatwo będzie się w przyszłości odwołać⁷. Zebranie szczegółowych informacji dotyczących wszystkich tych osób okazało się jednak przekraczać możliwości jednorazowej publikacji, stąd niniejszy artykuł prezentuje jedynie pierwsze z pięciu upamiętnień. Kolejnym wybitnym absolwentem poznańskiej archeologii, których sylwetki przypomniano dotychczas w formie wystawy, poświęcone będą opracowania w następnych tomach niniejszego czasopisma.

WOJCIECH KÓČKA (1911–1965) – „ŁUŻYCKI PATRIOTA, POLSKI UCZONY”⁸

Przypadająca w 2021 roku sto dziesiąta rocznica urodzin Wojciecha Kóčka stała się pretekstem do przypomnienia sylwetki i dorobku naukowego jednego z nielicznych absolwentów poznańskiej archeologii okresu międzywojennego⁹, późniejszego kierownika Katedry Archeologii Polski i Powszechniej¹⁰ na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza. Zdecydowano się na stacjonarną, wizualną formę upamiętnienia, mimo wciąż obowiązujących obostrzeń wynikających z zagrożeń związanych z wirusem SARS-CoV-2. Uznano bowiem, że otwarcie wystawy będzie pretekstem do spotkania osób związanych z Profesorem bądź zainteresowanych różnymi aspektami Jego działalności, co rzeczywiście miało miejsce.

W tytule wystawy (ryc. 1), otwartej 13 października 2021 roku w przestrzeni Biblioteki Collegium Historicum, dokładnie w rocznicę urodzin Wojciecha Kóčka, odwołano się do słów¹¹, które trafnie ujmują dwa najważniejsze nurty działalności,

⁶ Wystawy były opracowywane merytorycznie przez Lucynę Leśniak (trzy pierwsze i ostatnia), Annę Skowronek (dwie pierwsze) i Joannę Sawicką (ostatnia) oraz zespół kierowany przez prof. Marzenę Szmyt (czwarta). Wszystkie wystawy graficznie opracowała Liliana Bether. Za korektę wystaw drugiej i trzeciej odpowiadała Izabela Kotlarska.

⁷ Pierwszym przyczynkiem do upowszechnienia wiedzy o przygotowywanych wystawach była publikacja w 5 numerze Biuletynu Stowarzyszenia Absolwentów Archeologii UAM *Absolwent* pod tytułem *Poznańska archeologia akademicka – nie tylko Józef Kostrzewski* (Leśniak, 2023).

⁸ Tekst prezentuje materiały zebrane podczas przygotowywania wystawy oraz towarzyszącej jej ulotki.

⁹ Witold Hensel (1964, s. 70) wspominał, że „u schyłku okresu międzywojennego cała polska archeologia prądziejowa liczyła (łącznie ze studentami) trzydziestu kilku specjalistów”.

¹⁰ Wojciech Kóčka był trzecim kierownikiem Katedry, po najdłużej piastującym tę funkcję Józefie Kostrzewskim oraz Witoldzie Henslu, który przejął kierowanie Katedrą na czas zwolnienia Kostrzewskiego z tej funkcji przez władze Uniwersytetu (Żak, 1972, s. 4; Kaczmarek, Prinke, 2023, s. 259).

¹¹ Cytat zaczerpnięto z tekstu Zdzisława Kłosa *Wojciech Kóčka – biografia udokumentowana, będącego recenzją publikacji Wojciech Kóčka w serbołużyckim ruchu narodowym (1945–1950). Wybór dokumentów*, autorstwa Piotra Pałysa (Kłos, 2020, s. 226).

Ryc. 1. Plansza tytułowa wystawy *Wojciech Kóčka (1911–1965) – „Łużycki patriota, polski uczoney”* otwartej 13 października 2021 roku w Bibliotece Collegium Historicum UAM (oprac. Liliana Bether)

Fig. 1. Title board of the display *Wojciech Kóčka (1911–1965) – “Sorbian patriot, Polish scientist”*, opened on October 13th 2021 in the Collegium Historicum Library (AMU) (graphic design by Liliana Bether)

w którą uczoney angażował się przez całe dorosłe życie. Dostępne materiały archiwalne¹², wspomnienia pośmiertne i księgi pamiątkowe¹³ oraz najnowsze opracowania¹⁴, jak również konsultacje z córką Profesora, także związaną z poznańską archeologią uniwersytecką prof. Hanną Kóčką-Krenz¹⁵, pozwoliły odtworzyć kilka najbardziej interesujących faktów z życia Wojciecha Kóčki, składających się na niezwykle interesujący biogram.

¹² Rozpoczęcie kwerendy archiwalnej było bardzo ułatwione dzięki, opublikowanemu *online*, opracowaniu spuścizny Wojciecha Kóčki w zbiorach Polskiej Akademii Nauk, Archiwum w Warszawie, Oddział w Poznaniu, autorstwa Jarosława Matysiaka i Emilii Przyłepy: *Materiały Wojciecha Kóčki (1911–1965)* P.III–101 [dostęp: 3 października 2021 roku]. Skorzystano również ze wszystkich archiwalnych akt Wojciecha Kóčki, dostępnych w Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (sygn. 327/29, sygn. 103b/1233). Oba instytucjom autorka składa serdeczne podziękowanie za możliwość przestudiowania tych materiałów.

¹³ Wykaz prac poświęconych Wojciechowi Kóčke do 1998 roku włącznie – patrz: T. Malinowski, 1998.

¹⁴ Jankowska, 2009; Kurnatowska, 2009; Suwart, 2009; Kozłowski, 2015; Wojnicz, 2017; Pałys, 2019.

¹⁵ Hanna Kóčka-Krenz – absolwentka poznańskiej historii sztuki (1969) oraz archeologii (1970), profesor nauk humanistycznych od 1 stycznia 2013 roku, badaczka wczesnego średniowiecza, dyrektor Instytutu Prahistorii, dziekan Wydziału Historycznego UAM.

UCZEŃ

Albert Max Kutschke¹⁶ urodził się 13 października 1911 roku w Wownjowie (Öhna), na Łużycach, jako syn Marii (z domu Delan) i Hermanna Kutschke, jeden z dwanaściorga rodzeństwa¹⁷. Edukację rozpoczął w Budziszynie, gdzie od 1918 do 1925 roku uczęszczał do siedmioklasowej szkoły podstawowej, następnie, będąc uczniem gimnazjum typu humanistycznego¹⁸, uzyskał świadectwo dojrzałości w 1931 roku (ryc. 2). Pierwotnie planował kształcić się dalej w Niemczech, dlatego rozpoczął studia na Wydziale Pedagogicznym Technische Hochschule w Dreźnie (UAM 327/29 – 1). Ponieważ jednak faszystowska ojczyzna nie sprzyjała mniejszościom narodowym, m.in. ograniczając im dostęp do edukacji, młody Albert zmuszony był wyjechać z Niemiec i kontynuować naukę poza krajem. W tym czasie krajami wspierającymi społeczność Serbołużyczan w dążeniach do zachowania odrębności były Czechosłowacja i Polska. Wybierając pomiędzy nimi, Albert Kutschke zdecydował się związać przyszłość z tą drugą i zgłosił się na studia w Poznaniu. Zanim to jednak nastąpiło, podzielił los kilkunastu młodych Łużyczan, którzy trafili do Polski w okresie międzywojennym. W tym czasie przybywająca do Polski młodzież łużycka przed podjęciem studiów trafiała na krótki kurs języka polskiego na Uniwersytecie Ludowym w Dalkach pod Gnieznem, do szkoły zorganizowanej przez ks. Antoniego Ludwiczaka¹⁹. W szkole, będącej kuźnią nowego obywatela Rzeczypospolitej, co roku przewidzianych było pięć nieodpłatnych miejsc dla młodzieży łużyckiej²⁰. Prowadzono dla niej dodatkowo zajęcia z języka ojczystego oraz historii i kultury Łu-

¹⁶ Według dokumentów archiwalnych zarówno imię, jak i nazwisko Profesora występuje w kilku wariantach. Pierwsze imię w najstarszych dokumentach ma brzmienie Albert i dopiero później zyskuje wersję spolszczoną – Wojciech. W dokumentach łużyckich zachowana jest pisownia Wójćech. Na jednym z dokumentów w roli imienia pierwszego pojawia się imię drugie – Maksymilian. Nazwisko ma przynajmniej cztery warianty: niemiecki – Kutschke, spolszczony – Koczka, dwuczłonowy, z uwzględnieniem panieńskiego nazwiska matki – Delanow-Koczka, i wreszcie z pisownią serbołużycką – Kóčka. Ostateczna wersja, obecna już we wszystkich dokumentach po powrocie Profesora do Poznania, to Wojciech (Maksymilian) Kóčka (m.in. UAM 103b/1233 – 4, UAM 103b/1233 – 5).

¹⁷ Dane na temat rodziny Wojciecha Kóčki pochodzą głównie z akt zachowanych w Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza. Wynika z nich między innymi, że już w 1932 roku podpisywał się Albert Koczka, a rok później Wojciech Koczka, w kolejnych latach stosując obie wersje zamiennie; imię ojca w dokumentach brzmi Hermann, innym razem Karol Herman, a jeszcze innym Gustaw; panieńskie nazwisko matki przyjmuje pisownie Delan, Delanow i Dalanów; rodzeństwo Wojciecha to: Jan, Anna, Paweł, Marta, Marja, Emma, Jurij *vel* Jerzy, Henryk *vel* Maxym, Karol (starsi od Niego), Hilda i Franc *vel* Herbert (młodszy) (UAM 103b/1233 – 4, UAM 103b/1233 – 5).

¹⁸ (Domstiftlichen, Katholischen) Aufbauschule mit dem Ziele der Deutschen Oberschule zu Bautzen (UAM 103b/1233 – 1).

¹⁹ Ksiądz Antoni Ludwiczak (1878–1942) – społecznik, działacz oświatowy i polityczny, patriota. Związany z Towarzystwem Czytelni Ludowych w Poznaniu, propagator uniwersytetów ludowych i założyciel Uniwersytetu Ludowego w Dalkach oraz placówek tego typu w Zagórzcu, Bolszewie i Odolanowie. Aresztowany przez gestapo i zamordowany w czasie II wojny światowej (Jakóbczyk, 1983, s. 429; Dąbrowska, 1996).

²⁰ Według statystyki słuchaczy Uniwersytetów Ludowych w Dalkach i Zagórzcu, w okresie od 1921 do 1927 roku skorzystało z edukacji w tych placówkach dziesięcioro Łużyczan (Ludwiczak, 1927, s. 111).

Ryc. 2. Świadectwo maturalne Wojciecha Kóčki (Alberta Kutschke) wystawione w Budziszynie (Bautzen) z datą 23 lutego 1931 roku (Archiwum UAM, sygn. 103b/1233)

Fig. 2. Wojciech Kóčka's (Albert Kutschke) high school certificate, issued in Bautzen on February 23rd 1931 (AMU Archive, sygn. 103b/1233)

życ²¹ (Marciniak, 1993, s. 19; Marciniak, 1995, s. 85). A. Kutschke przebywał w tej szkole od października 1931 do marca 1932 roku²². Po odbyciu pięciomiesięcznego kursu w Dalkach wpisany został na listę studentów Uniwersytetu Poznańskiego III trymestru roku akademickiego 1931/1932 (21.04.1932 roku) jako Albert Koczka (Kutschke) i rozpoczął edukację w zakresie prehistorii, antropologii i etnografii z etnologią na Wydziale Humanistycznym (UAM 103b/1233 – 2). Jak każdy słuchacz tych kierunków na UP przez pierwsze dwa lata realizował program dla nich wspólny, dopiero na trzecim roku wybrał główny kierunek swoich zainteresowań (Wiślański, 1989, s. 41). Poszczególne specjalności były w owym czasie prowadzone przez wy-

²¹ Paweł Śoła-Laskowski, słuchacz Uniwersytetu w Dalkach przebywający tam w tym samym okresie co Kóčka, wspomina, że Łużycanie mieli dodatkowe cztery godziny historii Łużyc, gramatyki i literatury. Interesująca jest również podana przez niego informacja, że w ramach organizowanych przez szkołę wycieczek, zwiedzili Muzeum Wielkopolskie w Poznaniu, gdzie pokazano im „wiele [...] starej broni i narzędzi z pradawnych czasów” (Śoła-Laskowski, 1988, s. 62).

²² Oświatowy zakład księdza Ludwiczaka prowadził dwa kursy rocznie: pięciomiesięczny dla młodzieży męskiej i czteromiesięczny dla żeńskiej (Marciniak, 1995, s. 85).

bitnych naukowców: Józefa Kostrzewskiego, Karola Stojanowskiego oraz Eugeniusza Frankowskiego²³ (Rajewski, 1969, s. 208).

Głównym źródłem utrzymania młodego studenta było stypendium państwowe w wysokości 120 zł miesięcznie, opiniowane przez Towarzystwo Pomocy Dzieciom i Młodzieży Polskiej w Niemczech, jako wspomagające kształcenie przedstawicieli młodej inteligencji łużyckiej²⁴ (UAM 103b/1233 – 3). Kóčka korzystał również z bezpłatnego domu studenta²⁵ oraz darmowego wyżywienia. W poszukiwaniu dalszych środków do życia został członkiem Ekspedycji biskupińskiej w 1934 roku²⁶ (Ostoja-Zagórski, 1992, s. 48) i pozostawał nim do wybuchu II wojny światowej (Rajewski, 1950, s. 3).

SERBOŁUŻYCZANIN

Urodzony w okolicach Budziszyna²⁷, stolicy i ośrodka życia narodowego oraz kulturalnego Łużyczan od XIX wieku, wychowywany przez słowianofila²⁸, przez całe życie deklaruwał swą przynależność do narodowości łużyckiej i oddany był jej sprawie. Od czasów młodości był zafascynowany działalnością wybitnego sławisty i społecznika łużyckiego Arnošta Muki²⁹, a w czasach studenckich zawdzięczał mu pseudonim. Wśród kolegów funkcjonował jako Muka *vel* Muki (Rajewski 1967, s. 210), co znalazło odzwierciedlenie również na znanej ilustracji, prezentującej ekspedycję biskupińską³⁰ (ryc. 3).

²³ J. Kostrzewski – patrz przyp. 2; Karol Stojanowski (1898–1947) – antropolog, archeolog, profesor na Uniwersytecie Poznańskim przez wojnę, wykładowca Tajnego Uniwersytetu Ziemi Zachodnich podczas wojny, pierwszy organizator wrocławskiej antropologii uniwersyteckiej po wojnie (Czekanowski, 1947, s. 128; Kóčka, 1948, s. 475; Mydlarski, 1949, s. 209); Eugeniusz Frankowski (1884–1962), profesor Uniwersytetu Poznańskiego (1926–1939, 1945–1957), współtwórca profesjonalnej etnologii w II RP, pierwszy polski etnolog-iberysta (Tomicki, 2022, s. 159).

²⁴ Z. Rajewski w nekrologu Wojciecha Kóčka wspominał: „Dzięki naszym staraniom uzyskał wtedy skromne stypendium i możliwość mieszkania w Domu Akademickim Stowarzyszenia Studentów „Bratnia Pomoc” (Rajewski, 1967, s. 208–209).

²⁵ Według zachowanych dokumentów archiwalnych Kóčka mieszkał w akademiku przy Wałach Leszczyńskiego 6 (UAM 103b/1233 – 3).

²⁶ Kóčka był uczestnikiem pierwszego sezonu wykopaliskowego w Biskupinie razem z innym Serbołużyczaninem Pawłem Nowotnym, również studentem Uniwersytetu Poznańskiego (Rajewski, 1959, s. 131, ryc. 2). Więcej na temat Nowotnego patrz przyp. 32.

²⁷ Od 1973 roku Öhna jest dzielnicą Budziszyna (Wojnicz, 2017, s. 30).

²⁸ Kóčka opowiadał o ojcu w wywiadzie udzielonym Stanisławowi Helsztyńskiemu (1891–1986), opublikowanym w czasopiśmie *Odra*: „To że ojciec mój w wojnie światowej zetknął się z Polakami, bawiąc w garnizonie w Ostrołęce, i Rosjanami, będąc na Białorusi, wpłynęło zdecydowanie na filoSłowiańskie wychowanie moje i moich sióstr, które powychodziły za mąż za ludzi oddanych sprawie łużyckiej” (Helsztyński, 1946, s. 4).

²⁹ Arnošt Muka *vel* Ernst Mucke (1854–1932) – wybitny humanista serbołużycki, „wódz duchowy narodu łużyckiego” (Fischer, 1932, s. 50).

³⁰ Karykatura autorstwa M. Mirskiego, przedstawiająca Ekspedycję Wykopaliskową w Biskupinie, pierwotnie zamieszczona była w *Ilustracji Polskiej* w 1937 roku. Według opisu zamieszczonego w pu-

Ryc. 3. Karykatura Ekspedycji Wykopaliskowej w Biskupinie. Wojciech Kóčka (Muki) jako fotograf (rys. M. Mirski, 1937; oryginalnie zamieszczona w *Ilustracji Polskiej*, za: Grossman, Piotrowski «red.», 2005, s. 7)

Ryc. 3. The Biskupin Expedition in caricature. Wojciech Kóčka (Muki) as a photographer (drawing by M. Mirski, 1937; originally from *Ilustracja Polska*, after Grossman, Piotrowski «eds.», 2005, p. 7)

W tym samym czasie co Kóčka w Poznaniu studiowali Anton Nawka³¹ i Paweł Nowotny³², przyjaciele Wojciecha (ryc. 4), późniejsi działacze serbołużyccy (Marciniak, 1993, s. 20). Ich drogi przecinały się jeszcze wielokrotnie, a łączył ich między innymi udział w wykopaliskach w Biskupinie³³.

Pochodzenie, ale przede wszystkim zaangażowanie w działalność na rzecz utworzenia wolnych Łużyc datujące się już od czasów nauki w Budziszynie, jak również współpraca z serbołużycką konspiracją, o czym poniżej, spowodowały, że w czasie II wojny światowej Kóčka musiał ukrywać się w Generalnej Guberni. Jego sytuacji nie zmienił nawet fakt, że jeszcze przez ślubem z Polką, Adelą Ożgą (w lipcu 1939 roku), przyjął obywatelstwo polskie.

blikacji *Badacze Biskupina* ustawieni od lewej są: uczniowie ze szkoły Walentego Szwajcera, Walenty Szwajcer, prof. Józef Kostrzewski, Bogdan Kostrzewski, fotograf Wojciech Kóčka zwany przez kolegów „Muki” oraz na końcu Władysław Maciejewski (Grossman, Piotrowski, 2005, s. 7).

³¹ Anton Nawka (1913–1998) podejmował kilkakrotnie próbę ukończenia studiów w Poznaniu. Ostatecznie ukończył historię w 1949 roku. Pracował jako nauczyciel, publicysta, tłumacz, redaktor wydawnictwa. Był również autorem publikacji z zakresu kultury i poprawności językowej (Lewaszkiwicz, 2015, przyp. 20).

³² Paweł Nowotny (1912–2010), tak jak Kóčka, podjął studia pedagogiczne i ludoznawcze w Instytucie Pedagogicznym Politechniki Drezdeńskiej w 1931 roku, ale relegowano go z uczelni, z zakazem podejmowania nauki na terenie całych Niemiec. Trafił do Polski, gdzie podjął studia w Poznaniu (Scholze-Śołta, 2011, s. 383–384). Na Uniwersytecie Poznańskim studiował germanistykę i anglistykę w latach 1933–1937. W pracy skupiał się na literaturze i kulturze łużyckiej. Po wojnie był pierwszym dyrektorem Instytutu Łużyckiego w Budziszynie (Lewaszkiwicz, 2015, przyp. 19).

³³ Patrz przyp. 26. O pracy obu serbołużyckich studentów w charakterze kresłarzy wspominają Rajewski (1967, s. 209) i Gąssowski (2005, s. 31). Ponadto zachowały się fotografie wszystkich trzech w scenarii biskupińskiej (Bukowski, 2005, ryc. 2).

Ryc. 4. Wojciech Kóčka, Anton Nawka, Paweł Nowotny na ruinach zamku weneckiego około 1939 roku (archiwum prywatne Hanny Kóčki-Krenz)

Fig. 4. Wojciech Kóčka, Anton Nawka, and Paweł Nowotny sitting on the ruins of Venecja castle, around 1939 (Hanna Kóčka-Krenz's private collection)

Kiedy po zakończeniu działań wojennych przeniósł się wraz z rodziną na Łużycę, pracował w organizacjach narodowych i politycznych, angażując się w odbudowę serbołużyckiego ruchu narodowego. Liczył, że sprzyjająca sytuacja polityczna pozwoli na powstanie niezależnego państwa łużyckiego. Z zachowanych dokumentów nie wynika, jakoby działalność ta miała doprowadzić Go do zostania premierem Wolnych Łużyc, jak było sugerowane (Suwart, 2009, s. 31; Kobusiewicz, 2019, s. 66, 71), ale niezaprzeczalnie odgrywał wówczas ważną rolę w działaniach na rzecz swojego narodu. W Budziszynie do końca 1946 roku piastował stanowisko sekretarza Związku Serbów Łużyckich „Domowina”³⁴ – organizacji skupiającej łużyckich patriotów. Wydano Mu wówczas pełnomocnictwo do reprezentowania narodu serbołużyckiego na terenie Polski. Był członkiem organizacji prowadzących działalność prośłowiańską i popierających łużycką niepodległość, między innymi

³⁴ Związek Serbów Łużyckich „Domowina” – organizacja powstała w 1912 roku z połączenia 31 towarzystw serbołużyckich, mająca na celu m.in. umacnianie serbskiej tożsamości narodowej (Kunze, 2007, s. 333–334).

Komitetu Słowiańskiego³⁵ (KS), powstałego w Budziszynie w grudniu 1945 roku³⁶ (Gruszczyk, 2019, s. 150). Jako przedstawiciel referatu łużyckiego KS, który powołano w styczniu 1946 roku (Mieczkowska, Mieczkowski, 1992, s. 64), interweniował, razem z Antonem Nawką, w polskim Ministerstwie Bezpieczeństwa Publicznego³⁷ w sprawie zwolnienia jeńców narodowości serbołużyckiej z obozów dla żołnierzy byłej armii niemieckiej, zlokalizowanych w Bytomiu i Jaworznie, doprowadzając do zwolnienia 59 jeńców (Gruszczyk, 2019, s. 151; Mieczkowska, Mieczkowski, 1992, s. 65; Pałys, 2002, s. 89, 94). Referat łużycki przy Komitecie Słowiańskim dzięki staraniom Wojciecha Kóćki przyczynił się również do ufundowania stypendiów dla łużyckich uczniów i studentów zdobywających wykształcenie we Wrocławiu (Mieczkowska, Mieczkowski, 1992, s. 65). Równolegle współpracował z poznańskim Akademickim Związkiem Przyjaciół Łużyc „Prołuż”³⁸, powstałym 12 września 1945 roku (Pałys, 2008, s. 254), którego prezesem od początku był Alojzy Stanisław Matyniak³⁹ (Skrukwa, 1999, s. 53). W jednodniówce *Ratujmy!* (ryc. 5), wydanej przez „Prołuż”⁴⁰, apelował: „Co możecie, róbcie dla Łużyc, bo zostać przy Niemcach nie możemy! Niechybna to śmierć nasza! Germanizacja młodzieży idzie dalej; zbyt słaba nasza substancja narodowa, byśmy mogli utrzymać się i przeciwstawić własnymi siłami”.

Niemożliwe do zrealizowania w ówczesnej sytuacji politycznej cele i stracone nadzieje sprawiły, że Wojciech Kóćka postanowił wrócić do Polski. Znalazł wówczas zatrudnienie na Uniwersytecie Wrocławskim. We Wrocławiu kontynuował działalność prołużycką, między innymi podejmując, na początku 1947 roku, współpracę z wrocławską organizacją „Lusatia”⁴¹. Chociaż do końca życia mieszkał w Polsce, przez wszystkie lata pozostawał w przyjaźni oraz ścisłych kontaktach ze środowiskiem łużyckich działaczy narodowych oraz propagatorów i krzewicieli ich własnej kultury.

³⁵ Z zamieszczonych w publikacji informacji wynika, że w listopadzie 1946 roku Wojciech Kóćka był sekretarzem prezydium KS (Gruszczyk, 2019, s. 152).

³⁶ Piotr Pałys (2008, s. 252–253) wspomina, że zjazd założycielski Komitetu Słowiańskiego w Polsce odbył się w Warszawie w dniach 22–23 sierpnia 1945 roku, a serbołużyckimi delegatami akredytowanymi przy KS byli Wójczech Kóćka i Paweł Cyż.

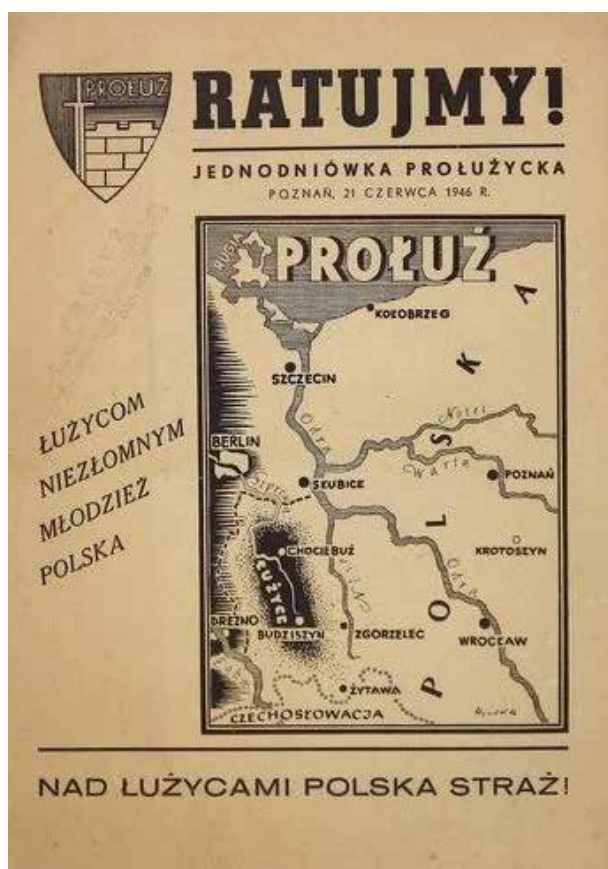
³⁷ Według M. Gruszczyk (2019, s. 151) Ministerstwa Sprawiedliwości.

³⁸ Akademicki Związek Przyjaciół Łużyc „Prołuż” został założony przez studentów historii Uniwersytetu Poznańskiego, których jednoczyły udział w Seminarium Historii Słowian Zachodnich prof. Józefa Widajewicza oraz sympatie prołużyckie (Skrukwa, 1999, s. 52–53).

³⁹ Alojzy Stanisław Matyniak (1921–1999) – jeden z inicjatorów powstania oraz prezes Akademickiego Związku Przyjaciół Łużyc „Prołuż”. Propagator sprawy łużyckiej, aresztowany 28 maja 1949 roku przez Urząd Bezpieczeństwa, oskarżony o zamiar „obalenia przemocą ustroju państwa”. Zwolniony z aresztu 29 października 1949 roku (Skrukwa, 1999).

⁴⁰ *Ratujmy! Jednodniówka Prołużycka. Poznań, 21 czerwca 1946 roku*, wydana przez Akademicki Związek Przyjaciół Łużyc „Prołuż” w Poznaniu. Egzemplarz zachował się w spuściźnie W. Kóćki (PAN VI/75).

⁴¹ Stowarzyszenie „Lusatia” zrzeszało 17–20 Łużyczan studiujących we Wrocławiu (Gajewski, 2000, s. 147; Siatkowska, 1999, s. 22).

Ryc. 5. *Ratujmy! Jednodniówka Prołużycka. Poznań, 21 czerwca 1946 r.* wydana przez Akademicki Związek Przyjaciół Łużyc „Prołuż” w Poznaniu (Arch. PAN P. III-101, VI/75)

Fig. 5. *Ratujmy! Jednodniówka Prołużycka. Poznań, 21 czerwca 1946 r.* – occasional paper, issued on June 21st 1946, by “Prołuż” – the Academic Association of the Friends of Lusatia in Poznań (Arch. PAN P. III-101, VI/75)

KONSPIRATOR

Interesującym zagadnieniem w życiorysie Wojciecha Kócki, związanym z Jego serbołużyckimi korzeniami, które zasługuje na osobne omówienie, jest zaangażowanie w działalność konspiracyjną. Świadomość tego faktu, chociaż niepoparta dokumentami, była obecna w rodzinie Profesora, a nawet w środowisku naukowym polskich archeologów już wcześniej (Kaczmarek, Prinke, 2023, s. 210). Dopiero jednak w ostatnich latach stało się możliwe zapoznanie z dokumentami przybliżającymi ten epizod z życia Kócki. Bliższych informacji na ten temat dostarczają studia nad Eks-

pozyturą nr 2 Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego⁴², nad Podreferatem A–Z (Rzesza Niemiecka) Referatu Terenowego A („Zachód”), w okresie od czerwca 1934 roku. Wówczas na czele podreferatu stanął kpt. Wojciech Lipiński⁴³, który najpóźniej od początku 1936 roku rozpoczął konspiracyjną współpracę z Serbołużyczanami (Pałys, 2015, s. 80). Działalność ta nieobca była i Kóćce, szczególnie gdy zaangażował się w nią Jego przyjaciel Paweł Nowotny⁴⁴ (Scholze-Šořta, 2011, s. 384). Kapitan Lipiński nawiązał kontakt z tym ostatnim w 1937 roku, gdy po ukończeniu studiów na Uniwersytecie Poznańskim Nowotny rozpoczął pracę jako nauczyciel w polskim gimnazjum w Wolnym Mieście Gdańsku⁴⁵. Od 1937 roku zaczęła rozwijać się siatka Serbołużyczan współpracujących z Polakami, a organizacja przyjęła nazwę pochodzącą od pseudonimu kpt. Lipińskiego – „Michał”, ewentualnie „Karol”. Ze względu na niewielką liczebność organizacja serbołużycka miała działać w systemie trójkowym⁴⁶ (Pałys, 2002, s. 77). Wojciech Kóćka wymieniany jest wśród współpracowników polskiego wywiadu, równocześnie należąc do kierownictwa serbołużyckich poczynań narodowych. O Jego randze w organizacji świadczy fakt, że należał do tych nielicznych osób w siatce, które osobiście kontaktowały się z „Michałem”. Wziął również udział w rozmowach na temat rozszerzenia dotychczasowej działalności o ewentualne działania sabotażowe wobec Niemców. Wcześniej działacze serbołużyccy koncentrowali się na wspieraniu kolegów i ich rodzin dotkniętych szykanami ze strony hitlerowskich Niemiec (Pałys, 2015, s. 80). Działalność Kóćki w organizacji konspiracyjnej trwała od jesieni 1937 roku do wybuchu II wojny. W tym czasie zadania swoje wykonywał „wiernie, świadomie i starannie” (Pałys, 2019, s. 17). Ostatniego dnia sierpnia 1939 roku do mieszkania Adeli i Wojciecha Kóćków⁴⁷ dotarł Paweł Cyż, jeden ze współpracowników konspiracyjnych. Obaj działacze, ostatnim samolotem, który wylatywał z Poznania 1 września 1939 roku, udali się „w sprawach łużyckich” do Warszawy, aby tam kontynuować działalność. Jak wynika z datowanej na 1977 rok korespondencji Adeli Kóćki z Bohdanem Gębarskim⁴⁸, w Warszawie

⁴² Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego to wywiad wojskowy II Rzeczypospolitej (Majzner, 2006, s. 8).

⁴³ Wojciech Bolesław Lipiński (1900–1966) – kapitan piechoty od 1933 roku (ostatecznie major), kierownik podreferatów A–Z i AN w Oddziale II Sztabu Głównego Wojska Polskiego (Rybka, Stepan, 2006, s. 40, 423).

⁴⁴ Patrz przyp. 32.

⁴⁵ Informację o powstaniu trzyosobowego przedstawicielstwa Komitetu Serbołużyckiego w Wolnym Mieście Gdańsku oraz o udziale w nim Kóćki i Nowotnego podaje również Aleksander Woźny (2004, s. 78).

⁴⁶ Każda z osób kontaktowała się bezpośrednio jedynie z dwiema innymi.

⁴⁷ Po ślubie Wojciech wyprowadził się z mieszkania przy ul. Dąbrowskiego, gdzie mieszkał jako kawaler. Nieświadome tego faktu gestapo na początku września poszukiwało Go pod tym właśnie adresem (PAN V/64). O byciu ściganym przez gestapo Kóćka wspomina osobiście w dokumentach służbowych (UAM 327/29 – 1).

⁴⁸ Bohdan Aleksander Gębarski (1905–1978), urodzony w Petersburgu, obywatelstwo polskie uzyskał w 1924 roku; m.in. sekretarz generalny Serbo-Łużyckiego Komitetu Narodowego w Polsce, redaktor w prasie konspiracyjnej, po wojnie dziennikarz, orientalista (Gałęzowski 2011).

„wszystko się zdeorganizowało” i kontaktu z polskimi działaczami konspiracyjnymi nie udało się nawiązać (PAN V/64). Dlatego Kóčka i Cyż opuścili stolicę. W latach 1940–1945, przebywając już bezpiecznie w Generalnej Guberni⁴⁹, Kóčka kilkakrotnie wyjeżdżał do Warszawy, według wspomnień żony, spotykając się tam między innymi z niegdysiejszym nauczycielem oraz promotorem pracy magisterskiej prof. Karolem Stojanowskim, zaangażowanym w działalność polityczną⁵⁰. Ponadto, przebywając w Leżajsku, Kóčka miał stałą dostawę konspiracyjnej prasy łужицkiej (PAN V/ 64). Te wątki z Jego życiorysu wymagają dalszych, dogłębnych studiów.

NAUCZYCIEL

Po zakończeniu edukacji uniwersyteckiej na trzy lata, czyli do wybuchu II wojny światowej, Kóčka związał karierę naukową z Uniwersytetem Poznańskim, gdzie zajmował stanowisko asystenta kontraktowego. W tym czasie, oddelegowany do badań terenowych, nie wypełniał obowiązków dydaktycznych. W 1939 roku musiał uciekać z Poznania. Ostatecznie schronił się w rodzinnych stronach żony, w Starym Mieście pod Leżajskiem⁵¹. W okresie od 1 października 1939 do 3 maja 1944 roku zaangażował się w tajne nauczanie organizowane przez Państwową Komisję Egzaminacyjną dla Tajnego Nauczania w Czasie Okupacyjnym w Leżajsku, pod egidą Państwowego Liceum i Gimnazjum im. Króla Bolesława Chrobrego tamże. Pracował pod panińskim nazwiskiem matki, co poświadcza dokument (ryc. 6) wystawiony na nazwisko Wojciech Delanow-Koczka (PAN III/53)⁵².

⁴⁹ Żona Wojciecha Adela z domu Ożga – absolwentka poznańskiej romanistyki pochodziła ze Starego Miasta w województwie rzeszowskim. Tam pobrali się 15 lipca 1939 roku i tam po wybuchu II wojny światowej spędzili prawie pięć lat. Wojciech, jako Łużyцzanin, chociaż już oficjalnie z obywatelstwem polskim, ścigany przez Gestapo za współpracę polsko-łужицką, ukrywał się w GG i podjął pracę jako ogrodnik w majątku Stanisława Czyża w Grodzisku. W 1940 roku na świat przyszedł najstarszy syn Kóčków. Cztery lata później rodzina przeniosła się do Mogielnicy w powiecie grójeckim. Wojciecha Kóčkę ścignęli tam przyjaciele archeolodzy: Witold Hensel i Zdzisław Rajewski, którzy dla zapewnienia środków do życia najbliższemu, podjęli pracę w dziale owocowo-warzywniczym Rejonowej Spółdzielni Rolniczo-Handlowej (do lutego 1945 roku). Te informacje, które można skompletować, analizując dostępną literaturę oraz dokumenty biograficzne, nie zachowują spójności i wymagają dalszego sprawdzenia (m.in. PAN V/64, PAN III/53 i in.; Kozłowski, 2015, s. 88, 101, 115).

⁵⁰ W spuściźnie W. Kóčki (PAN V/67) zachował się egzemplarz publikacji *Państwo zachodniosłowiańskie* autorstwa Stojanowskiego, wydanej pod pseudonimem Jan Kaliski (wydanie drugie, rozszerzone z 1944 roku). Stojanowski podpisał się pod dedykacją jako Członek Zarządu Głównego Stronnictwa Narodowego.

⁵¹ Obecnie część Leżajska w woj. podkarpackim.

⁵² W aktach personalnych Kóčki znajduje się dokument podpisany przez Irenę Chmurę i Izabelę Danyś, wystawiony w 1965 roku, będący oświadczeniem, że Kóčka był ich nauczycielem tajnego nauczania w Leżajsku (UAM 327/29 – 6). Potwierdzenie tej informacji znajduje się również w liście Adeli Kóčki do Bohdana Aleksandra Gębarskiego, z treści którego wynika, że oboje małżonkowie pracowali w tajnym nauczaniu (PAN V/64).

Ryc. 6. Dokument potwierdzający zaangażowanie Wojciecha Kóćki w tajne nauczanie w Leżajsku. Podczas wojny posługiwał się nazwiskiem Delanow, panińskim nazwiskiem matki (Arch PAN P. III-101, III/53)

Fig. 6. A document proving Kóćka's involvement in a secret teaching in Leżajsk during WWII. He used his mother's maiden name as a cover (Arch PAN P. III-101, III/53)

Nauczycielem akademickim został Kóćka dopiero po wojnie, kiedy po powrocie do Polski podjął pracę dydaktyczną na Uniwersytecie Wrocławskim w Katedrze Antropologii. Sprowadzony tam przez jednego ze swoich mistrzów, a równocześnie promotora pracy magisterskiej Karola Stojanowskiego, powołanego do utworzenia Zakładu Antropologii Uniwersytetu Wrocławskiego (Czekanowski, 1947, s. 128), w lutym 1947 roku objął adiunkturę, a od roku akademickiego 1948/1949 prowadził również ćwiczenia przy Katedrze Antropologii Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego. W latach 1950–1955 wygłaszał dodatkowo wykłady z zakresu antropologii dla studentów uczestniczących w Archeologicznych Obozach Szkoleniowych. W tym czasie prowadził również zleczone wykłady z zakresu antropologii w Wyższej Szkole Wychowania Fizycznego (Rajewski, 1967, s. 209–210). Zdobywając kolejne tytuły naukowe, uzyskał na uczelniach wrocławskich prawo promowania prac magisterskich i doktorskich. W WSWF, w Zakładzie Antropologii, w okresie od 1951 do 1955 roku prace dyplomowe pod Jego opieką wykonało 43 absolwentów (PAN III/52).

Po przeniesieniu się do Katedry i Zakładu Archeologii Polski Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (od 1955 roku), już jako docent również prowa-

dził zajęcia dla studentów. „Wykłady miał żywe i ciekawe” (Kobusiewicz, 2019, s. 72), a kursowy wykład dla I roku, który dotyczył podstaw archeologii powszechnej „w aspekcie materiałowym i teoretycznym”, wygłaszany był klarownie i na bardzo wysokim poziomie (Jankowska, 2009, s. 12). Dobre kontakty Kóćki ze studentami przekładały się także na współpracę ze studenckim kołem naukowym, którego był opiekunem (Żak, 1979, s. 116). Profesor prowadził i recenzował liczne prace przyszłych doktorów archeologii, a na jego seminarium doktorskie uczęszczało 25 archeologów z Wielkopolski, Pomorza i Mazur oraz Śląska. W ostatnich dwóch latach pracy zawodowej (1963–1965) wykładał ponadto w Szczecinie w Wyższym Studium Nauczycielskim (Rajewski, 1967, s. 210).

NAUKOWIEC

Zaraz po uzyskaniu dyplomu, o czym wspomniano powyżej, młody naukowiec został zatrudniony w Instytucie Prehistorycznym, gdzie przez kolejne trzy lata zajmował etat asystenta kontraktowego (1936–1939). Równocześnie pracował nad antropologią Łużyc (UAM 327/29 – 1). Dbający o kariery naukowe swoich wychowanków Józef Kostrzewski starał się zapewnić Kóćce zatrudnienie w zawodzie. Doceniając Jego predyspozycje, nie mogąc jednak zapewnić mu etatu na Uniwersytecie Poznańskim, Kostrzewski zaproponował kandydaturę Kóćki na dyrektora Muzeum w Grudziądzu (Rajewski, 1967, s. 209), gdzie miał zastąpić tamtejszego honorowego kustosa, zmobilizowanego w obliczu zagrożenia wybuchem wojny, Władysława Łęgę⁵³, oficera, duchownego wojskowego i doktora archeologii (Rybka, Stepan, 2006, s. 406; Kozłowski, 2015, s. 58). Stanowisko miało zostać przez Kóćkę objęte w czwartym kwartale 1939 roku, do czego jednak nie doszło w obliczu wybuchu II wojny światowej (Rajewski, 1967, s. 209).

W okresie od września 1939 do końca 1946 roku Wojciech Kóćka, zajęty staraniami o utrzymanie rodziny oraz zaangażowany w działalność prołużyczką, o czym w innym miejscu, nie kontynuował kariery naukowej. Powrócił do niej na przełomie 1946 i 1947 roku. Wówczas na niemal 10 lat znalazł zatrudnienie na Uniwersytecie Wrocławskim⁵⁴, gdzie przeszedł stanowiska od asystenta-wolontariusza do docenta⁵⁵ w Katedrze Antropologii na Wydziale Nauk Przyrodniczych. Tam w 1948 roku uzyskał stopień doktora nauk przyrodniczych na podstawie pracy *Wczesnodziejowa antropologia Słowian Zachodnich*⁵⁶, a w 1954 roku stanowisko docenta. Cztery lata

⁵³ Władysław Jan Łęga (1889–1960) – historyk, archeolog (tytuł doktora archeologii uzyskał na Uniwersytecie Poznańskim w 1928 roku), etnograf, podpułkownik, duchowny. Wieloletni honorowy kustosz Muzeum w Grudziądzu (Kozłowski, 2015, s. 200).

⁵⁴ Oficjalna data zatrudnienia Wojciecha Kóćki jako adiunkta to 1 lutego 1947 roku.

⁵⁵ Jako docent na Wydziale Nauk Przyrodniczych Kóćka zatrudniony był w okresie od 1 września 1954 roku do 31 sierpnia 1955 roku.

⁵⁶ Praca została opublikowana pięć lat później (Kóćka, 1953).

później opublikował pracę *Zagadnienia etnogenezy ludów Europy*⁵⁷ (Kóčka, 1958). Już jako docent został przeniesiony do Katedry i Zakładu Archeologii Polski Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, którą, po jej przemianowaniu na Katedrę Archeologii Polski i Powszechnej, kierował od 1960 roku. Pełnił tę funkcję już jako profesor nadzwyczajny, ponieważ tytuł ów otrzymał w 1959 roku.

W latach 1950–1953 był zatrudniony w Kierownictwie Badań nad Początkami Państwa Polskiego⁵⁸. Od 1954 roku kierował powołaną wówczas Stacją Archeologiczną na Ostrowie Tumskim we Wrocławiu, podlegającą bezpośrednio Instytutowi Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk (IHKM PAN; obecnie Instytut Archeologii i Etnologii PAN), później również Ekspedycją Wykopaliskową Zakładu Archeologii Wielkopolski IHKM w Poznaniu, w którą tę poprzednią przekształcono⁵⁹.

Mając podstawowe zatrudnienie na Uniwersytecie, ostatnią zgodę na wykonywanie dodatkowego zajęcia w Polskiej Akademii Nauk otrzymał na okres do 30 września 1968 roku (UAM 327/29 – 4).

ARCHEOLOG

Od czasów przedwojennych Wojciech Kóčka był oddany bardziej archeologii terenowej niż gabinetowej, co znalazło odzwierciedlenie w Jego dorobku naukowym (Żak, 1983, s. 12; T. Malinowski, 1998, s. 287; Jankowska, 2009, s. 13). W początkach kariery archeologicznej dał się poznać przede wszystkim jako doskonały dokumentalista, wykonawca wysokiej jakości zdjęć, szczególnie lotniczych. Zatrudniany był również przy wykopaliskach, jako współprowadzący badania czy ich kierownik. Taki przypadek miał miejsce między innymi w Gnieźnie. Badania tamtejsze od 1937 roku współprowadził z Witoldem Henslem, a rok później już samodzielnie. Efekty badań zostały opublikowane⁶⁰, stanowiąc „cenne studium o budownictwie mieszkalnym i obronnym wczesnopiastowskiego Gniezna” (Hensel, 1967, s. 182). Przed wybuchem II wojny światowej Kóčka zdążył jeszcze rozpocząć wykopaliska w Kłęcku i Niestronnie, a w 1939 roku prowadził przez pięć tygodni prace na Ostrowie Tumskim w Poznaniu (Rajewski, 1950, s. 3). Często delegowany był również do prac interwencyjnych na różnych stanowiskach,

⁵⁷ Tę pracę Kóčka opublikował w serii wydawanej przez Zakład Antropologii Polskiej Akademii Nauk – Materiały i Prace Antropologiczne.

⁵⁸ KBnPPP powołano 3 kwietnia 1949 roku w celu nadzorowania archeologicznych badań milenijnych. 1 stycznia 1954 roku jego agendy zostały przejęte przez Instytut Historii Kultury Materialnej (Szczerba, 2021, s. 70, 81).

⁵⁹ Z ramienia Zakładu IHKM PAN w Poznaniu w 1959 roku reprezentował instytucję w Muzeum Archeologicznym w Biskupinie podczas spotkania z Korpusem Dyplomatycznym akredytowanym w Warszawie (Rajewski, 1959b, s. 275).

⁶⁰ W 1939 roku, jeszcze przed wybuchem wojny, zdążyła ukazać się publikacja *Gniezno w zaraniu dziejów (od VIII do XIII wieku) w świetle wykopalisk z rozdziałem autorstwa Kóčki Gród plemienny i piastowski w Gnieźnie w świetle wykopalisk*.

niekiedy dojeżdżając na miejsce z Biskupina, co było utrudnieniem zarówno dla Niego, jak i dla ekspedycji biskupińskiej⁶¹ (Kozłowski, 2015, s. 87). W powojennej działalności naukowej skupiał się przeważnie na badaniu grodów wczesnośredniowiecznych, wykorzystując przy tym zdobyte jeszcze przed II wojną światową doświadczenie i wiedzę z zakresu metodyki i technik badań wykopaliskowych na stanowiskach o wielowarstwowej stratygrafii. W 1948 roku był zastępcą Rudolfa Jamki, kierownika badań na Ostrówku w Opolu, podczas prac prowadzonych z ramienia Działu Prehistorycznego Muzeum Państwowego we Wrocławiu (Jamka, 1948, s. 186). Kóčka był zatrudniony w Dziale Prehistorycznym⁶² Państwowego Muzeum we Wrocławiu (1948–1949), gdzie między innymi wygłaszał popularne pogadanki dla zwiedzających⁶³ (Sarnowska 1949, s. 131). W latach 1949–1965 prowadził badania z ramienia Kierownictwa Badań nad Początkami Państwa Polskiego. Pracując na Uniwersytecie Wrocławskim i w Muzeum Śląskim od 1949 do końca 1953 roku współpracował z Kierownictwem Badań nad Początkami Państwa Polskiego, z ramienia którego prowadził badania Ostrowa Tumskiego we Wrocławiu oraz wykopaliska w Opolu. Prace współprowadzone z Elżbietą Ostrowską⁶⁴ sprawiły, że nie tylko wspólnie publikowali opracowania wyników badań w kolejnych sezonach, ale zebrane doświadczenie terenowe zebrali w publikacji *Uwagi do zagadnień metodyki wykopalisk*, pracy poświęconej metodycie badań na stanowiskach wielowarstwowych. Książka ukazała się w 1954 roku. Była ona polemiką z poglądami przedstawionymi przez Włodzimierza Hołubowicza⁶⁵ w pracy *Studia nad metodami badań warstw kulturowych w prehistorii polskiej* (1948). Przytaczana jest ona jako jeden z punktów zapalnych na gruncie archeologii wrocławsko-opolskiej, sugeruje się również, że wywołana przez jej publikację polemika mogła być jednym z powodów rozstania Kóčki z uczelnią wrocławską (Jankowska, 2009, s. 14).

⁶¹ Stefan Kozłowski cytuje list prof. Józefa Kostrzewskiego z 15/16 czerwca 1937 roku na temat badań w Gnieźnie (nie podaje adresata). Profesor opisuje trudności z dojazdem z Biskupina do Gniezna („pół godziny marszu i godzinę jazdy autobusem w jedną stronę”) oraz wspomina, że brak Kóčki w Biskupinie jest stratą dla tamtejszych prac „mianowicie dla prac fotograficznych (powiększenia, zdjęcia balonowe itd.), w których się wyspecjalizował” (Kozłowski, 2015, s. 87).

⁶² Dział Prehistoryczny Muzeum otwarto w lipcu 1948 roku (Sarnowska 1949, s. 131), wobec czego niepoprawna jest informacja zawarta w opracowanej na potrzeby wystawy ulotce, podana na podstawie publikacji *Instytucje archeologiczne na Dolnym Śląsku* (Trudzik, 1971, s. 20), datująca współpracę Kóčki z Muzeum na lata 1947–1948.

⁶³ W lutym 1949 roku wygłoszona przez W. Kóckę pogadanka miała tytuł *Pierwszy człowiek na Śląsku* (Sarnowska, 1949, s. 131).

⁶⁴ Elżbieta Ostrowska w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku była pracownikiem naukowym Stacji Archeologicznej na Ostrowie Tumskim, przekształconej następnie w Ekspedycję Wykopaliskową Zakładu Archeologii Wielkopolski IHKM PAN. Po rozwiązaniu Ekspedycji, z dniem 1 stycznia 1967 roku, Ostrowska przeszła do Zakładu Archeologii Śląska IHKM PAN (Trudzik, 1971, s. 18, 20).

⁶⁵ Włodzimierz Hołubowicz (1908–1962) – archeolog, związany ze środowiskami toruńskim (Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika) i wrocławskim (Uniwersytet i IHKM). W 1955 roku przyznano mu tytuł profesora nadzwyczajnego (Krajniak, 2021).

ANTROPOLOG

Przyglądając się życiorysowi Wojciecha Kóćki, nie sposób nie skonstatować, że równoległe do wątku archeologicznego rozwijały się Jego zainteresowania antropologiczne, zaszczerpione młodemu studentowi przez wykładowcę i promotora pracy magisterskiej profesora Karola Stojanowskiego, postać barwną i przewijającą się również w późniejszych etapach życia Kóćki. Profesor Stojanowski był bardzo zaangażowany w badania etniczne, bliskie młodemu Łużyczaninowi, który świadom słowiańskich korzeni swego narodu, musiał uciekać z rodzinnych stron przed nazistowską propagandą antysłowiańską. Jak zauważył Andrzej Malinowski, oceniając wkład Kóćki w rozwój polskich badań antropologicznych, zainteresowania tego drugiego wiązały się z problemami antropologii etniczności, obejmującymi między innymi strukturę antropologiczną Słowiańszczyzny Zachodniej oraz zagadnienia etnogenezy ludów Europy. Na tym gruncie dało się zaobserwować dążenie Kóćki do interdyscyplinarności owych badań – zintegrowania osiągnięć antropologii, archeologii, językoznawstwa oraz etnologii na tym gruncie (Malinowski A., 1983, s. 19). Zainteresowania Kóćki znalazły odzwierciedlenie już w pracy *Šunov, Konjecy, Ralbicy, Dobrošecy, Wownjow i Khróścicy pod względem antropologicznym*, którą oparł na badaniach mieszkańców rodzinnych stron. Na jej podstawie w 1936 roku uzyskał tytuł magistra filozofii z zakresu antropologii, etnografii z etnologią i prehistorii, a praca ukazała się drukiem w 1937 roku⁶⁶.

W powojennym okresie wrocławskim powrócił do zainteresowań paleoantropologicznych, szczególnie skupiając się na zagadnieniu etnogenezy Słowian. Wówczas napisał wspomniane powyżej rozprawy, na podstawie których zdobył kolejne stopnie naukowe. W pracy doktorskiej Kóćka nawiązał do poglądów drugiego ze swoich mistrzów na gruncie antropologii Jana Czekanowskiego⁶⁷. Postrzegał element nordyczny jako dominujący składnik antropologiczny średniowiecznych plemion słowiańskich, czym nawiązywał do wcześniejszych badań Czekanowskiego dotyczących „nordyzmu” pierwotnych Słowian (Czekanowski, 1948, 1957; Malinowski, A., 1983, s. 20). Współcześnie poglądy Kóćki na temat etnogenezy Słowian wymagałyby dogłębnej weryfikacji, jednak nie można odmówić im pionierstwa w kwestii wybranych zagadnień (Jankowska, 2009, s. 18).

FOTOGRAF

Wojciech Kóćka trafił na wykopaliska w Biskupinie już w pierwszym sezonie badań i od początku zaczął specjalizować się w wykonywaniu naukowej dokumentacji

⁶⁶ Wersja opublikowana pracy magisterskiej nosiła tytuł *Przyczynek do antropologii Serbołużyczan* i została przedstawiona w czasopiśmie *Slavia Occidentalis* (Kóćka, 1937).

⁶⁷ Jan Czekanowski (1882–1965) – uznawany za jednego z twórców współczesnej antropologii. Związany z trzema uniwersytetami: Lwowskim, Katolickim Uniwersytetem Lubelskim oraz UAM (Dzierżykraj-Rogalski, 1967).

fotograficznej. Robił zdjęcia zabytków oraz rejestrował postępy prac i utrwał „najcenniejsze wyniki badań” (Kostrzewski, 1936, s. 2, 20; Rajewski, 1938, s. 9; Piotrowski, 2005, s. 27). Pomijając znaczenie propagandowe wykopalisk biskupińskich⁶⁸, ich szeroko zakrojone popularyzowanie oraz reklama odgrywały ważną rolę, głównie ze względów finansowych oraz prestiżowych (Piotrowski, 1991, s. 92). Fotografie wykonywane między innymi przez Wojciecha Kóckę⁶⁹ trafiały do wydawnictw reklamowych, do prasy codziennej polskiej i zagranicznej, na wystawy, a nawet na dworce kolejowe⁷⁰ (Rajewski, 1938, s. 2; Piotrowski, 1991, s. 92).

Od końca lat dwudziestych XX wieku stosowano w Polsce dokumentację fotograficzną z podwyższenia, a nawet fotografię lotniczą⁷¹ na potrzeby dokumentowania stanowisk archeologicznych oraz przebiegu badań wykopaliskowych (Kostrzewski, J., 1936, s. 2; Jażdżewski, 1938, s. 39). W Biskupinie już w 1934 roku również wykonywano takie zdjęcia pionowe, najpierw ze specjalnie do tego celu skonstruowanej drabiny o wysokości 10 m, czy też drewnianych platform: jednej zamontowanej na stałe, o tej samej wysokości, i drugiej, przenośnej, o cztery metry niższej (Kostrzewski, 1936, s. 2; Piotrowski, 2005, s. 29; Kopiasz, 2015, s. 82), później rozwijając innowacyjną metodę dokumentacyjną, o której dalej. Profesjonalne fotografie autorstwa Kócki nie tylko stawiały dokumentację biskupińskich wykopalisk na bardzo wysokim poziomie, ale robiły również wrażenie na gościach zwiedzających stanowisko. Podobnie marszałek Edward Rydz-Śmigły⁷², gdy odwiedził ekspedycję biskupińską 10 września 1937 roku, docenił wagę tak imponującej dokumentacji. Efekt jego wizyty miał dla ekspedycji wymiar namacalny, ponieważ tydzień później przydzielono jej balon obserwacyjny (zwany także zaporowym), który wcześniej należał do Toruńskiego Baonu Balonów. Balon stanowił ogromną sensację i doskonale sprawdzał się jako tło zdjęć towarzyskich (ryc. 7), przede wszystkim jednak służył do wykonywa-

⁶⁸ Józef Kostrzewski (1936) oraz Zdzisław Rajewski (1938) stosują termin „propaganda” w znaczeniu popularyzacji, obecności informacji dotyczących wykopalisk w mediach krajowych i zagranicznych. Współcześnie zwraca się uwagę na aspekt propagandowy interpretacji wyników, ich upolitycznienia, szczególnie w kontekście udawadniania słowiańskości badanej osady (Piotrowska, 1994, s. 31; 1999, s. 16; Gediga, 2005, s. 48).

⁶⁹ W 1936 roku „wszystkie zdjęcia, jak i prace fotograficzne” wykonał Kócka (Rajewski, 1938, s. 1), ale przy innych okazjach Kostrzewski i Rajewski wymieniają z nazwiska jeszcze innych fotografów: por. Łakońskiego, który wykonał zdjęcia półwyspu z wysokości 200 i 300 m, redaktora K. Prausmüllera, autora zdjęć ilustrujących artykuły prasowe w latach 1934–1935 (Kostrzewski J., 1936, s. 2–3), Maksymilianą Herms-Zwierzchowskiego, robiącego zdjęcia w latach 1937–1939 oraz por. Płodowskiego, w 1937 roku odpowiedzialnego za kilka zdjęć lotniczych (Rajewski, 1938, s. 9; 1950, s. 3).

⁷⁰ Rajewski podaje, że dużego formatu fotografie wraz z mapkami zamieszczano na dworcach w Poznaniu, Gnieźnie i w Bydgoszczy (Rajewski, 1938, s. 2).

⁷¹ W 1929 roku z inicjatywy Konrada Jażdżewskiego (1908–1985) i „grona jego kolegów” wykonano zdjęcie lotnicze neolitycznej osady w Rzucewie, a w 1935 roku Władysław Kowalenko (1884–1966) udokumentował liczne wczesnośredniowieczne grodziska na terenie Wielkopolski. W obu przypadkach wykonano zdjęcia z samolotu (Jażdżewski, 1938, s. 39).

⁷² Marszałek przebywał wówczas na Pałukach w związku z manewrami wojskowymi, o czym donosiła krajowa prasa. Tytuły artykułów poświęconych temu wydarzeniu zebrała Danuta Piotrowska (1994, s. 35, przyp. 7).

Ryc. 7. Członkowie Ekspedycji Wykopaliskowej w Biskupinie oraz załoga wojsk lotniczych z wojskowym balonem zaporowym w tle. Wojciech Kóćka z narzeczoną Adelą Ożgą (7 i 8 od prawej). 18 września 1937 roku (archiwum prywatne Hanny Kóćki-Krenz)

Fig. 7. Biskupin Exploring Expedition with flying crew posing in front of a barrage balloon. Wojciech Kóćka and his fiancée, Adela Ożga (7th and 8th from the right). September 18th 1937 (Hanna Kóćka-Krenz's private collection)

nia dokumentacji fotograficznej odsłanianych konstrukcji drewnianych i półwyspu biskupińskiego⁷³ (Piotrowski, 2005, s. 36). Wojciech Kóćka wykonał takich fotografii ponad 100 z wysokości około 600 m (Kobyliński, 2005, s. 36). W tym samym czasie podjęto w Biskupinie udane próby wykonywania fotografii barwnej, w czym również nie miały udziału Kóćka, będący jednocześnie jednym z autorów kręconych wówczas filmów dokumentujących badania – czarno-białego i kolorowego (Rajewski, 1950, s. 9; Bukowski, 2005, s. 77). Fotograficzny dorobek Wojciecha Kóćki najlepiej podsumowują słowa Zdzisława Rajewskiego (1967, s. 209): „Znakomite zdjęcia Biskupina, Gniezna, Kłęcka, Niestronna, Poznania oraz innych obiektów, daleki setki zdjęć zabytków ruchomych należą po dziś dzień do najwyższej klasy fotograficznej dokumentacji archeologicznej”.

⁷³ Zdjęcia półwyspu z balonu zaporowego wykonywał głównie Wojciech Kóćka, jednak zachowały się również fotografie z 1937 roku autorstwa porucznika nawigatora Edwarda Lesisza. Inni archeolodzy i lotnicy robili to rzadko (Piotrowski, 2005, s. 36).

INNOWATOR

Na szczególną uwagę pośród owych fotografii wykonanych przez Kóckę zasługują wykonane pionowo zdjęcia terenu wykopalisk. Były one możliwe odkąd w 1935 roku z inicjatywy Rajewskiego⁷⁴ zastosowano innowacyjne rozwiązanie dokumentacyjne, polegające na podwieszeniu aparatu fotograficznego pod balonem na uwięzi. Kierujący badaniami Józef Kostrzewski (1970, s. 207) wspominał, że w 1935 roku ekspedycja uzyskała z Ministerstwa Spraw Wojskowych balon o średnicy 3,50 m, wykonany w Wojskowych Warsztatach Balonowych w Legionowie. Do niego przymocowywano, na specjalnie skonstruowanym podwieszeniu, aparat fotograficzny. Dawało to możliwość robienia zdjęć doskonałej jakości z wysokości od 5 do 150 m, które były w stanie zastąpić całkowicie plany części lub całej osady. Jediną trudnością było zwolnienie migawki odpowiednio nastawionego aparatu, gdy ten znalazł się już na pewnej wysokości. Kócka zaproponował wówczas rozwiązanie polegające na zastosowaniu wyzwalacza elektrycznego, połączonego przewodem z baterią na ziemi, który pozwalał zwolnić migawkę na odległość (Kobyliński, 2005, s. 33). Przewód niezbędny do realizacji tego pomysłu Kócka przywiózł, a właściwie przemycił, okręcony wokół ciała pod ubraniem, z zagranicy (Bukowski, 2005, s. 75). Dzięki nowatorskiemu rozwiązaniu ekspedycja biskupińska utrwaliła na szklanych kliszach między innymi odsłaniane konstrukcje drewniane: chaty i fragmenty ulic osiedla biskupińskiego (Piotrowski, 2005, s. 30). Ten sam balon został użyty również do wykonania pionowych zdjęć wczesnośredniowiecznych grodów w Kłęcku i Gnieźnie (Rajewski, 1950, s. 9; Kobyliński 2005, s. 35).

KIEROWNIK

Omówione powyżej różne aspekty życia Wojciecha Kócki ilustrują, jak bogaty był Jego życiorys. Na zakończenie należy jeszcze wspomnieć o powrocie ówczesnego docenta na Almae Matris. Nie przyjął propozycji Józefa Kostrzewskiego, który chciał go sprowadzić do Poznania tuż po wojnie, wybierając wówczas wyjazd w rodzinne strony. Jego priorytetem była w tym czasie działalność na rzecz powołania odrębnego państwa łużyckiego. Ponownie odmówił swojemu mistrzowi, gdy już wracał do Polski, ale poczynił pewne zobowiązania wobec archeologów wrocławskich (PAN JK-1; PAN JK-2). Poznań był Mu jednak pisany. Adela i Wojciech Kóckowie, wraz z czwórką dzieci (ur. 1940, 1947, 1952, 1954) powrócili tu dopiero w 1955 roku, gdy Wojciecha przeniesiono decyzją Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego na stanowisko adiunkta w Katedrze Archeologii Polski i Powszechnej na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, mieszczącym się w Collegium

⁷⁴ Rajewski sam podkreśla, że to on wpadł na pomysł zastosowania balonu do wykonywania fotografii wykopalisk w Biskupinie, a potwierdza to również Jażdżewski (Jażdżewski, 1938, s. 40; Rajewski, 1964, s. 84).

Iuridicum, wówczas jeszcze przy ul. Kantaka⁷⁵. Kóčka podjął pracę w roku akademickim 1955/1956, zostając kierownikiem Katedry w miejsce Witolda Hensla⁷⁶, który właśnie ostatecznie przeniósł się do Instytutu Historii Kultury Materialnej w Warszawie. Józef Kostrzewski pozostawał wówczas zawieszony w obowiązkach uniwersyteckich⁷⁷. Po jego powrocie do pracy na uczelni, Kóčka odstąpił kierowanie Katedrą swojemu Mistrzowi (Jankowska, 2009, s. 15).

W 1959 roku (29 maja) Kóčka został obok Kostrzewskiego drugim profesorem zatrudnionym w Katedrze (B. Kostrzewski, 1959, s. 338) i wkrótce potem, po odejściu tego ostatniego na emeryturę, powołano Go na kierownika tejże, na okres od 1 października 1960 do 30 września 1965 roku (UAM 327/29 – 4). Kierował swoim zespołem mądrze, chociaż nie były to czasy historycznie łatwe w związku z uwikłaniem instytucji oraz różnych otaczających go osób w politykę i układy personalne (Jankowska, 2009, s. 15). Bardzo dobrze wywiązał się z obowiązków, więc już 25 sierpnia 1965 roku otrzymał powołanie na kolejną kadencję i miał kierować ówczesną Katedrą Archeologii Polski i Powszechnej do 30 września 1970 roku (UAM 327/29 – 5). Tymczasem, jak wspominają ówcześni studenci, Profesor udał się „do szpitala na jakąś, jak mówił, niegroźną operację” (Jankowska, 2009, s. 11; Kobusiewicz, 2019, s. 72) i już nie wrócił na uczelnię. Miał jeszcze wiele planów naukowych, miał zobowiązania do wypełnienia, wreszcie miał rodzinę, w tym niepełnoletnie dzieci. I miał dopiero 54 lata! Zmarł 18 listopada 1965 roku, pozostawiając w głębokim smutku rodzinę, przyjaciół, współpracowników i studentów. Zapisał się w pamięci wszystkich mu współczesnych jako człowiek zaangażowany, dobry, uczynny, prawy. Takim właśnie chciano Go przypomnieć, nie roszcząc sobie prawa do oceny dorobku naukowego⁷⁸. Wojciech Kóčka zasługuje na opracowanie monograficzne i autorka ma nadzieję, że niniejszy artykuł może stanowić przyczynek do takiej publikacji, która mogłaby uhonorować sześćdziesiątą rocznicę śmierci Profesora w 2025 roku.

BIBLIOGRAFIA

Źródła drukowane

Bukowski, Z. (2005). Działalność Wojciecha Kóčki w Biskupinie. W: A. Grossman, W. Piotrowski (red.). *Badacze Biskupina* (Biskupińskie Prace Archeologiczne, 4) (s. 71–84). Biskupin: Muzeum Archeologiczne w Biskupinie.

⁷⁵ Collegium Iuridicum zostało przeniesione do budynku przy ówczesnej ul. Armii Czerwonej 90 w 1957 roku. Tam również znalazła się Katedra Archeologii Polski i Powszechnej oraz Zakład Archeologii Polski PAN (Kaczmarek, 1996, s. 235).

⁷⁶ Witold Hensel (1917–2008) kierował Katedrą w latach 1950–1955. Od listopada 1950 roku jako docent objął kierownictwo tymczasowe, awansując na kierownika w 1951 roku, po otrzymaniu profesury nadzwyczajnej (Kaczmarek, 1996, s. 239).

⁷⁷ Patrz: przyp. 10.

⁷⁸ Próby takie podejmowano wcześniej przynajmniej w kilku publikacjach (m.in. Żak, 1983; A. Malinowski, 1983; Jankowska, 2009; Kurnatowska, 2009).

- Czekanowski, J. (1947). Katastrofa wojenna antropologii polskiej i widoki jej odbudowy. *Nauka Polska. Jej potrzeby, organizacja i rozwój*, 25, s. 111–131.
- Czekanowski, J. (1948). *Polska – Słowiańszczyzna. Perspektywy antropologiczne*. Warszawa: Wydawnictwo S. Arcta (Biblioteka Wiedzy o Polsce, 3).
- Czekanowski, J. (1957). *Wstęp do historii Słowian. Perspektywy antropologiczne, etnograficzne, archeologiczne i językowe*. Poznań: Instytut Zachodni (Prace Instytutu Zachodniego, 21).
- Dąbrowska, B. (1996). *Zapalał światła w mroku, budził życie polskie... Ks. Antoni Ludwiczak (1878–1942)*. Poznań: Księgarnia Św. Wojciecha.
- Fischer, A. (1932). *Etnografia słowiańska. Zeszyt drugi: Łużycanie*. Lwów – Warszawa: Książnica Atlas.
- Gałęzowski, M. (2011). Gębarski Bohdan Aleksander. W: M. Gałęzowski, W. Grabowski, S. Kalbarczyk, J. Kirszak (red.), *Z dziejów walk o niepodległość*, t. 1 (s. 361–366). Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.
- Gąssowski, J. (2005). Archeologowie przedwojennego Biskupina. W: A. Grossman, W. Piotrowski (red.), *Badacze Biskupina* (Biskupińskie Prace Archeologiczne, 4) (s. 29–38). Biskupin: Muzeum Archeologiczne w Biskupinie.
- Gediga, B. (2005). Józef Kostrzewski w Biskupinie. W: A. Grossman, W. Piotrowski (red.), *Badacze Biskupina* (Biskupińskie Prace Archeologiczne, 4) (s. 39–52). Biskupin: Muzeum Archeologiczne w Biskupinie.
- Grossman, A., Piotrowski, W. (red.) (2005). *Badacze Biskupina*. Biskupin: Muzeum Archeologiczne w Biskupinie (Biskupińskie Prace Archeologiczne, 4).
- Gruszczyk, M. (2019). *Idea w służbie propagandy. Komitet Słowiański w Polsce 1945–1953 na tle ruchu nowosłowiańskiego*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Helsztyński, S. (1946). Rjana Łużica, sprawna, přecelna. *Odra*, 1(12), 3–4.
- Hensel, W. (1964). Prehistoria w dwudziestolecu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. *Z Otchłani Wieków* 30(2), 69–78.
- Hensel, W. (1967). Prof. dr Wojciech Kócka. *Światowit*, 28, 181–182.
- Hołubowicz, W. (1948). *Studia nad metodami badań warstw kulturowych w prehistorii polskiej*. Toruń: Towarzystwo Naukowe (Prace Prehistoryczne, 2).
- Hübner, P. (2013). *Zwierciadło nauki. Mała encyklopedia polskiej nauki akademickiej*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Jakóbczyk, W. (1983). Ludwiczak Antoni (1878–1942). W: A. Gąsiorowski, J. Topolski (red.), *Wielkopolski słownik biograficzny* (s. 429). Warszawa – Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Jamka, R. (1948). Badania wykopaliskowe na Ostrówku w Opolu. *Z Otchłani Wieków* 17(6), 186–187.
- Jankowska, D. (2009). Profesor dr hab. Wojciech Kócka – wspomnienie po latach. *Folia Praehistorica Posnaniensia*, 15, 11–21.
- Kaczmarek, J. E. (1996). *Organizacja badań i ochrony zabytków archeologicznych w Poznaniu (1720–1958)*. Poznań: Wydawnictwo „Reprint”, Muzeum Archeologiczne w Poznaniu (Biblioteka Fontes Archaeologici Posnanienses, 28).
- Kaczmarek, J. E., Prinke, A. (2023). *Żywoć długi, pracowity i spełniony. Profesor Józef Kostrzewski (1885–1969) – prehistoryk, patriota, Europejczyk*. Poznań: Muzeum Archeologiczne w Poznaniu (Bibliotheca Fontes Archaeologici Posnanienses, 28).
- Kłós, Z. (2019). Wojciech Kócka – biografia udokumentowana. Rec. Piotr Pałys, *Wojciech Kócka w serbołużyckim ruchu narodowym (1945–1950): wybór dokumentów*. Opole, Instytut Śląski, 2019, s. 143. *Zeszyty Łużyckie*, 54 (2020), 223–226.
- Kobusiewicz, M. (2019). *Moje wspomnienia z archeologią w tle*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.
- Kobyliński, Z. (2005). *Archeologia lotnicza w Polsce. Osiem dekad wzlotów i upadków*. Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Państwowe Muzeum Archeologiczne.
- Kostrzewski, B. [n.i.] (1959). Nominacja na Uniwersytecie Poznańskim. *Z Otchłani Wieków* 25(6), 338.
- Kostrzewski, J. (1936). Osada bagienna w Biskupinie w pow. żnińskim. W: J. Kostrzewski, E. Lubicz-Niezabitowski, B. Jaroń, *Osada bagienna w Biskupinie w pow. żnińskim. Tymczasowe sprawozdanie*

- z prac wykopaliskowych Instytutu Prehistorycznego U.P. w latach 1934 i 1935 (s. 1–27). Poznań: Nakładem Instytutu Prehistorycznego Uniwersytetu Poznańskiego.
- Kostrzewski, J. (1970). *Z mego życia. Pamiętnik*. Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo.
- Kostrzewski, J. (red.) (1939). *Gniezno w zaraniu dziejów (od VIII do XIII wieku) w świetle wykopalisk*. Poznań: Polskie Towarzystwo Prehistoryczne.
- Kozłowski, S. K. (2015). *Kwiat królestwa. Archeologów polskich pokolenie trzecie*. Warszawa, Łódź: Instytut Archeologii, Uniwersytet Łódzki.
- Kóćka, W. (1937). Przyczynek do antropologii Serbołużyczan. *Slavia Occidentalis*, 16, 150–179.
- Kóćka, W. (1939). Gród plemienny i piastowski w Gnieźnie w świetle wykopalisk. W: J. Kostrzewski (red.), *Gniezno w zaraniu dziejów (od VIII do XIII wieku) w świetle wykopalisk* (s. 15–40). Poznań: Polskie Towarzystwo Prehistoryczne (Biblioteka Prehistoryczna, 4).
- Kóćka, W. (1948). Prof. dr Karol Stojanowski jako archeolog. *Archeologia*, 2, 475.
- Kóćka, W. (1953). *Wczesnodziejowa antropologia Słowian Zachodnich* (Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego. Seria B). Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Naukowe.
- Kóćka, W. (1958). *Zagadnienia etnogenezy ludów Europy* (Materiały i Prace Antropologiczne, 22). Wrocław: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kóćka, W., Ostrowska, E. (1954). *Uwagi do zagadnień metodyki wykopalisk*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Archeologiczne (Zapiski Archeologiczne, 5).
- Krajniak, W. (2021). Włodzimierz Hołubowicz (1908–1962). Archeolog, pracownik naukowy Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu i profesor Uniwersytetu Wrocławskiego. *Rocznik Toruński*, 48, 249–256.
- Kunze, P. (2007). Historia i kultura Serbów w Górnych Łużycach. Szkic z historii kultury. W: J. Bahlke (red.), *Dzieje Górnych Łużyc. Władza, społeczeństwo i kultura od średniowiecza do końca XX wieku* (s. 301–352). Warszawa: Wydawnictwo DiG.
- Kurnatowska, Z. (2009). Wojciecha Kóćki wkład w badania nad wczesnym średniowieczem w Polsce. *Folia Praehistorica Posnaniensia*, 15(2009), 23–30.
- Leśniak, L. 2023. Poznańska archeologia akademicka – nie tylko Józef Kostrzewski. *Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów Archeologii UAM „Absolwent”*, 5, 26–32.
- Lewaszkiwicz, T. (2015). Zarys dziejów sorabistyki i zainteresowań Łużycami w Wielkopolsce. W: T. Jaworski, H. Kurowska, A. Lipińska-Bodnar (red.), *Kapitał społeczno-polityczny Serbołużyczan* (s. 88–104). Zielona Góra: Uniwersytet Zielonogórski (Zielonogórskie Studia Łużyckie, 8).
- Ludwiczak, A. (1927). *Uniwersytety ludowe w Polsce*. Poznań: Nakładem Tow. Czytelni Ludowych.
- Łukomski, G. (2004). Komisja Organizacyjna Uniwersytetu Polskiego w Poznaniu 1918–1919. W: J. Laskowski, G. Łukomski (red.), *W hołdzie naszym Antenatom. 85 lat Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza* (s. 30–48). Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Majzner, R. (2006). *Polski wywiad wojskowy wobec polityki III Rzeszy 1933–1939. Militarne aspekty polityki III Rzeszy w świetle analiz Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Malinowski, A. (1983). Wkład prof. dr. Wojciecha Kóćki do polskich badań antropologicznych. W: J. Żak, J. Ostoja-Zagórski (red.), *Studia z dziejów kultury Zachodniej Słowiańszczyzny. Materiały z sesji poświęconej pamięci profesora dr. Wojciecha Kóćki* (s. 19–28). Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Malinowski, T. (1998). Łużyczanin – prof. dr Wojciech Koćka jako polski antropolog i archeolog. W: T. Jaworski, W. Pyżewicz (red.), *Serbołużyczanie – Łużyce. Badania historyczne i fascynacje* (s. 285–289). Zielona Góra: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Minta-Tworzowska, D. (2011). Archeologia Uniwersytecka w Poznaniu. Jej wczoraj i dziś. Obrzycko, 2–3 lipca 2009 r. Sprawozdanie z konferencji zorganizowanej przez Instytut Prahistorii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. *Folia Praehistorica Posnaniensia* 16, 471–478.
- Mydlarski, J. (1949). Śp. Karol Stojanowski. Profesor antropologii Uniwersytetu i Politechniki we Wrocławiu. *Przegląd Antropologiczny*, 16, 207–214.

- Ostoja-Zagórski, J. (1992). Wojciech Kočka we wspomnieniach córki. Suplement do rozmowy z Walentym Szwajcerem. *Żnińskie Zeszyty Historyczne*, 3, 45–51.
- Pałys, P. (2015). Grupa „Michał” (1937–1939). Podsumowanie dotychczasowego stanu badań. W: T. Jaworski, H. Kurowska, A. Lipińska-Bodnar (red.), *Kapitał społeczno-polityczny Serbołużyczan* (s. 74–87). Zielona Góra, Uniwersytet Zielonogórski (Zielonogórskie Studia Łużyckie, 8).
- Pałys, P. (2019). *Wojciech Kóčka w serbołużyckim ruchu narodowym (1945–1950). Wybór dokumentów*. Opole: Instytut Śląski.
- Piotrowska, D. (1994). Wykopaliska biskupińskie w świecie nauki i kultury. *Żnińskie Zeszyty Historyczne*, 11, 30–43.
- Piotrowska, D. (1999). Wykopaliska biskupińskie w archeologii i kulturze polskiej XX wieku. W: L. Babiński (red.), *Drewno archeologiczne. Badania i konserwacja. Sympozjum Biskupin – Wenecja, 22–24 czerwca 1999* (s. 11–28). Biskupin: Państwowe Muzeum Archeologiczne, Warszawa.
- Piotrowski, W. (1991). 50 lat badań w Biskupinie. W: J. Jaskanis (red.), *Prahistoryczny gród w Biskupinie. Problematyka osiedli obronnych na początku epoki żelaza* (s. 81–105). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN (Biblioteka PMA).
- Piotrowski, W. (2005). Wykopaliska biskupińskie z lotu ptaka – próba podsumowania. W: J. Nowakowski, A. Prinke, W. Rączkowski (red.), *Biskupin... i co dalej? Zdjęcia lotnicze w polskiej archeologii* (s. 27–49). Poznań: Ad Rem.
- Rajewski, Z. (1938). Sprawozdanie z organizacji badań w latach 1936 i 1937. W: J. Kostrzewski (red.), *Gród prasłowiański w Biskupinie w powiecie żnińskim. Sprawozdanie z badań w latach 1936 i 1937 z uwzględnieniem wyników z lat 1934–1935* (s. 1–14). Poznań: Instytut Prehistoryczny Uniwersytetu Poznańskiego.
- Rajewski, Z. (1950). Sprawozdanie z organizacji prac w Biskupinie w pow. żnińskim w latach 1938–1939 i 1946–1948. W: J. Kostrzewski (red.), *III sprawozdanie z prac wykopaliskowych w grodzie kultury łużyckiej w Biskupinie w powiecie żnińskim za lata 1938–1939 i 1946–1948* (s. 1–18). Poznań: Nakładem Polskiego Towarzystwa Prehistorycznego.
- Rajewski, Z. (1959a). W 25. rocznicę rozpoczęcia badań wykopaliskowych w Biskupinie. *Z Otchłani Wieków*, 25, 130–132.
- Rajewski, Z. (1959b). Korpus Dyplomatyczny w Biskupinie. *Z Otchłani Wieków*, 25, 274–275.
- Rajewski, Z. (1964). Fotografowanie obiektów archeologicznych z balonu. *Z Otchłani Wieków*, 30(2), 84–86.
- Rajewski, Z. (1967). Prof. dr Wojciech Kóčka. *Archeologia Polski*, 12(1), 208–212.
- Rybka, R., Stepan, K. (2006). *Rocznik oficerski 1939. Stan na dzień 23 marca 1939 r.* Kraków: Księgarnia Akademicka, Fundacja Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego (Biblioteka Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego, 29).
- Tomicki, R. (2022). Iberica frankowsciana. Zabawa w chowanego: Jak i dlaczego Eugeniusz Frankowski znalazł się w Hiszpanii w 1914 roku? *Etnografia Polska*, 67(1–2), 159–187.
- Sarnowska, W. (1949). Prehistoria dla wszystkich. *Z Otchłani Wieków*, 18(7–8), 131.
- Scholze-Šořta, D. (2011). Wspomnienie o Profesorze Pawle Nowotnym (s. 1912–2010). *Zeszyty Łużyckie*, 45, s. 383–387.
- Skrukwa, G. (1998). *Ruch prołużycki w Poznaniu (1945–195)*. Poznań (maszynopis pracy magisterskiej).
- Suwart, A. (2009). Premier Wolnych Łużyc. *Folia Praehistorica Posnaniensia*, 15, 31–35.
- Szczerba, A. (2021). *Kierownictwo Badań nad Początkami Państwa Polskiego (1949–1953). Geneza, działalność, znaczenie*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Šořta-Laskowski, P. (1988). Mój kurs w Dalkach. *Zeszyty Łużyckie*, 24, 60–63.
- Teska, M. (2019). Obchody 100-lecia istnienia archeologii poznańskiej na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza. *Slavia Antiqua. Rocznik Poświęcony Starożytnościom Słowiańskim*, 60, 412–416.
- Trudzik, Z. (1971). Instytucje archeologiczne na Dolnym Śląsku. W: W. Sarnowska (red.), *25 lat archeologii na Dolnym Śląsku 1945–1970* (s. 2–26). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Wiślański, T. (1989). Józef Kostrzewski jako rzecznik współpracy między naukami. *Slavia Antiqua. Rocznik Poświęcony Starożytnościom Słowiańskim*, 32, 35–67.

- Wojnicz, J. (2017). Wojciech Kóčka (1911–1965). Ein Prähistoriker und Anthropologe aus Oehna bei Bautzen. *Archaeo. Archäologie in Sachsen*, 14, 30–37.
- Żak, J. (1968). Wojciech Kočka (1911–1965). *Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza*, 18(9), z. 2, 183–187.
- Żak, J. (1972). Od redakcji. W: J. Żak (red.), *Problemy badań archeologicznych Polski północno-zachodniej* (s. 3–4). Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Żak, J. (1979). Zarys dziejów Koła Naukowego Studentów Archeologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (1926–1976). *Slavia Antiqua. Rocznik Poświęcony Starożytnościom Słowiańskim*, 26, 111–119.
- Żak, J. (1983). Dorobek naukowy prof. dr. Wojciecha Kóčki w zakresie archeologii pradziejowej i średniowiecznej. W: J. Żak, J. Ostoja-Zagórski (red.), *Studia z dziejów kultury Zachodniej Słowiańszczyzny. Materiały z sesji poświęconej pamięci profesora dr. Wojciecha Kóčki* (s. 19–28). Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

Źródła archiwalne

Dokumenty archiwalne uporządkowano, nadając im kolejne numery w ramach poszczególnych zbiorów. W zapisie cytowania podano skróconą nazwę akt oraz numer porządkowy.

Polska Akademia Nauk w Warszawie, Archiwum, Oddział w Poznaniu (PAN)

Sygn. P.III–51

List Wojciecha Kóčki do Józefa Kostrzewskiego z dn. 11.VIII.1945 r. Stare Miasto. 1945 [rękopis]. W: Spuścizna Józefa Kostrzewskiego – korespondencja wpływająca. Sygn. P.III–51 (PAN JK–1).

List Wojciecha Kóčki do Józefa Kostrzewskiego z dn. 17 III 1948 r. Wrocław. 1948 [maszynopis, rękopis]. W: Spuścizna Józefa Kostrzewskiego – korespondencja wpływająca. Sygn. P.III–51 (PAN JK–2).

Sygn. P.III–101

Wojciech Kóčka. Życiorys. Wrocław. 1955 [maszynopis]. III. Materiały biograficzne, 52. Życiorys, karta ewidencyjna, spisy prac. Sygn. P.III–101 (PAN III/52).

Zaświadczenie Państwowej Komisji Egzaminacyjnej dla Tajnego Nauczania w czasie okupacyjnym w Leżajsku, stwierdzające, że Wojciech Delanow-Koczka brał czynny udział w tajnym nauczaniu jako nauczyciel nauki indywidualnej z dn. 1 czerwca 1945 r. Leżajsk. 1945 [druk sygnowany; fotokopia]. W: Materiały Wojciecha Kóčki (1911–1965) – III. Materiały biograficzne, 53. Dokumenty osobiste. Sygn. P.III–101 (PAN III/53).

Brudnopis listu Adeli Kóčki do Bohdana Aleksandra Gębarskiego z dn. 13.12.1977 r. Poznań. 1977 [rękopis]. W: Materiały Wojciecha Kóčki (1911–1965) – V. Materiały o twórcy zespołu, rodzinne, osób obcych, 64. Adela Kóčka – żona. Korespondencja wychodząca. Sygn. P.III–101 (PAN V/64).

Jan Kaliski *Państwo Zachodniosłowiańskie*. Tekst pracy z poprawkami autorskimi. 1944 [druk powielany]. W: Materiały Wojciecha Kóčki (1911–1965) – V. Materiały o twórcy zespołu, rodzinne, osób obcych, 67. Jan Kaliski *Państwo Zachodniosłowiańskie*. Sygn. P.III–101 (PAN V/67).

Ratujmy! Jednodniówka Prołużycka. Poznań, 21 czerwca 1946 r. Druk Akademickiego Związku Przyjaciół Łużyc „Prołuż” w Poznaniu. Poznań. 1946 [druk ulotny]. W: Materiały Wojciecha Kóčki (1911–1965) – VI. Załączniki, B. Druki, fotokopie, 75. Łużyce, Serbołużycanie – historia i kultura. Sygn. P.III–101 (PAN VI/75).

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza (UAM)

Sygn. 327/29

Wojciech Kóčka – Życiorys z dn. 20.01.1947 r. Wrocław. 1947 [rękopis]. W: TeKa Akt Osobowych. Wojciech Kóčka. Sygn. 327/29 (UAM 327/29 – 1).

Podanie o pracę w charakterze adiunkta na Uniwersytecie Wrocławskim z dn. 3.04.1950 r. Wrocław. 1950 [maszynopis, rękopis]. W: TeKa Akt Osobowych. Wojciech Kóčka. Sygn. 327/29 (UAM 327/29 – 2).

- Ankieta personalna z dn. 14.04.1958 r. Poznań. 1958 [maszynopis, rękopis]. W: Teka Akt Osobowych. Wojciech Kóćka. Sygn. 327/29 (UAM 327/29 – 3).
- Powołanie na kierownika Katedry Archeologii Polski na Wydziale Filozoficzno-Historycznym UAM na okres 1.10.1965 do 30.09.1970 r. z dn. 25.08.1965 r. Poznań. 1965 [maszynopis]. W: Teka Akt Osobowych. Wojciech Kóćka. Sygn. 327/29 (UAM 327/29 – 4).
- Zgoda Ministra Szkolnictwa Wyższego na wykonywanie dodatkowego zajęcia w PAN do 30.09.1968 r. w wymiarze pełnego etatu z dn. 10.11.1965 r. Warszawa. 1965 [maszynopis]. W: Teka Akt Osobowych. Wojciech Kóćka. Sygn. 327/29 (UAM 327/29 – 5).
- Oświadczenie podpisane przez Irenę Chmurę i Izabelę Danys potwierdzające, że Wojciech Kóćka był nauczycielem tajnego nauczania w Leżajsku. 1965 [maszynopis, rękopis]. W: Teka Akt Osobowych. Wojciech Kóćka. Sygn. 327/29 (UAM 327/29 – 6).
- Sygn. 103b/1233
- Reifezeugnis der (Domstiftlichen, Katholischen) Aufbauschule mit dem Ziele der Deutschen Oberschule zu Bautzen. Świadectwo maturalne – Albert Max Kutschke z dn. 23.02.1931. Budziszyn. 1931 [maszynopis, rękopis]. W: Wydział Humanistyczny UP 1931–1936. Kutschke=Koczka Albert Maksymilian Wojciech. Sygn. 103b/1233 (UAM 103b/1233 – 1).
- Karta wpisowa na I rok studiów, III trymestr, Koczka (Kutschke) Albert, 1931/1932. Poznań. 21.04.1932 r. [maszynopis, rękopis]. W: Wydział Humanistyczny UP 1931–1936. Kutschke=Koczka Albert Maksymilian Wojciech. Sygn. 103b/1233 (UAM 103b/1233 – 2).
- Towarzystwo Pomocy Dzieciom i Młodzieży Polskiej w Niemczech. Komitet Poznański. Rekomendacja dla Wojciecha Koczki i Pawła Nowotnego z dn. 3.10.1933 r. Poznań. 1933. W: Wydział Humanistyczny UP 1931–1936. Kutschke=Koczka Albert Maksymilian Wojciech. Sygn. 103b/1233 (UAM 103b/1233 – 3).
- Karta wpisowa, Koczka Albert, 1934/1935. Poznań. b.r. [maszynopis, rękopis]. W: Wydział Humanistyczny UP 1931–1936. Kutschke=Koczka Albert Maksymilian Wojciech. Sygn. 103b/1233 (UAM 103b/1233 – 4).
- Karta wpisowa, Koczka Albert, 1935/1936 z dnia 25.10.1935. Poznań. 1935 [maszynopis, rękopis]. W: Wydział Humanistyczny UP 1931–1936. Kutschke=Koczka Albert Maksymilian Wojciech. Sygn. 103b/1233 (UAM 103b/1233 – 5).

Źródła elektroniczne

- Matysiak J., Przylepa E., Materiały Wojciecha Kóćki (1911–1965), P. III–101 [Inwentarz spuścizny] <http://www.archpan.poznan.pl> [dostęp 3 października 2021 r.].

TO REMEMBER, TO COMMEMORATE, TO RECALL – IT IS INCUMBENT ON US,
FOR PAST AND FUTURE GENERATIONS

Summary

In 2019 the Adam Mickiewicz University celebrated its centenary, the anniversary of the very first lectures provided by several professors to already quite numerous students. The subjects taught at that time, included also prehistory, with professor Józef Kostrzewski as a head of the Institute of Prehistory. Thus, today's Archaeology Faculty had also the reason to celebrate. And, like the University, it incorporated a few ideas to make those days very special. They included jubilee editions, conferences, and displays. There also the idea appeared, suggested by the author of this article, and enthusiastically accepted by the Faculty community, to commemorate some particular alumni, who

devoted their lives to archaeology, and the Poznań University in particular. Therefore, there was a form of exhibition chosen as a means of expression, to provide the public with not only some information, but also visual input. There have been five such displays presented since then, the first, opened on November 13th 2021, being dedicated to Professor Wojciech Kóčka (1911–1965). The article, referring to the display, presents Kóčka's life and career, illustrating how interesting figure he was. The subjects discussed herein include Sorbian issues, second world war conspiracy, history of archaeology and anthropology, experiencing of air photography in archaeology in pre-war Poland, and the beginning of excavations at Biskupin, to mention the most important.

The article begins with Kóčka being presented within his Sorbian background, as completing his primary and secondary education in Bautzen (Budišyn), then trying to study in Dresden, where facing obstacles caused by political situation in Germany and the state's attitude towards minorities, especially of Slavonic origin. Forced to move, Kóčka begins a new chapter of his life in Poland. First he attends a Folk University in Dalki to learn Polish and then becomes a student of prehistory, anthropology and ethnography with ethnology. He completes his MA in anthropology, while his career develops also in the field of archaeology. When the history of Biskupin as the best-known Polish archaeological site begins, Kóčka is there, and his skills as a photographer become appreciated very soon. In 1936, with complete university education, Kóčka starts working at the University. He is busy excavating Biskupin, but also other sites. Meanwhile, together with his Sorbian friend, Paweł Nowotny, he gets involved in conspiracy against fascist Germany. When the war begins, he is forced to live his life under cover, moving to his wife's homeland in south-eastern Poland. He gets involved in a so called Secret Teaching. Then, with the end of the war he decides to move back to Saxony, hoping for free Lusatia. Disappointed with politics, he gets back to university career, deciding to continue it in Wrocław, in the field of anthropology. He teaches, and gains degrees. At the same time he is involved in all-Poland initiative of excavation unearthing beginnings of Polish state. He explores medieval sites in Opole and Wrocław. In 1955 he decides, or rather is forced, to move to Poznań, where he becomes a professor. His career at the Adam Mickiewicz University develops. He becomes the head of the Archaeology Department. His students like him very much. He has plans for future, but unfortunately his life ends abruptly. And he is only 54 years old. The display and the article were both meant to present this interesting life of a Sorbian patriot and a Polish researcher, an anthropologist and an archaeologist, a photographer and an innovator. The study carried by the author of the article, and a co-author of the display, reviled a potential for a more detailed analysis of Kóčka's life, which might have resulted with a monograph devoted to him. The author ends the article suggesting the approaching anniversary of his premature death in 2025 as a proper time for such a book.